

بیابان تنهاییست

آشنایی با گیاهان بیابانی ایران

محمد کرام‌الدینی

بیابان‌های ایران، گرم و خشک‌اند و خاک آن‌ها نیز شور و پرنمک است. گیاهان بیابان باید برای زیستن در محیط دشوار آن «سازگاری» داشته باشند. این سازگاری‌ها کدامند؟

برای کاهش خروج آب از گیاه، روزنه‌های آن‌ها درون حفره‌هایی واقع شده‌اند تا تبخیر آب کاهش یابد. در ریشه یا ساقه آن‌ها بافت‌های خاصی برای ذخیره آب وجود دارد. بعضی از گیاهان بیابان رشد و نمو سریع دارند. آن‌ها فقط وقتی که باران می‌بارد، سریع رشد می‌کنند، به تولید دانه می‌رسند و از بین می‌روند. دانه آن‌ها می‌تواند مدت‌ها در بیابان خشک زنده بماند.

درخت گز

یکی از معروف‌ترین درختچه‌های بیابانی ایران درخت «گز» است. اشتباه نکنید؛ درختچه گز شیرین نیست، بلکه از

نوعی درختچه گز ماده‌ای استخراج می‌شود که در تهیه گز خوراکی کاربرد دارد. این درختچه دارای گل‌های قرمز رنگ است که در فصل‌های بهار و پاییز در انتهای انشعابات ساقه پدیدار می‌شوند. برگ‌های آن کوچک، سوزنی شکل و پولک مانندند. البته اگر این گیاه را در بالای کوهستان‌ها هم دیدید، تعجب نکنید، چون گز مقاومت بسیار زیادی دارد و در آب و هوای مختلف رشد می‌کند.

اشنان

برگ‌های گیاهان بیابانی نازک‌ند و به پولک یا خار تبدیل شده‌اند. در نتیجه، وظیفه اصلی فتوسنتز کردن در این گیاهان

به عهده ساقه سبز رنگ است. «اشنان» یکی از گیاهان خانواده اسفنجیان است که در بیابان‌های شور ایران می‌روید. برگ‌های این گیاه به تیغ تبدیل شده‌اند و گرچه سبزند، اما بسیار کوچکند. برگ‌های «اشنان» از گرک پوشیده شده‌اند. گرک‌ها آب ذخیره می‌کنند و هنگام خشکی هوا آب خود را به گیاه می‌دهند و خشک می‌شوند. در قدیم که از پودرها و مایعات شست‌وشو خبری نبود، مردم از برگ‌ها و ساقه‌های «اشنان» برای شست‌وشو استفاده می‌کردند.

خارشتر

خارشتر بوته‌ای است که در بیشتر نقاط ایران، مانند سمنان، خراسان، آذربایجان، سیستان و بلوچستان، هرمزگان، کرمان، یزد و خوزستان می‌روید. این گیاه علفی، ولی چندساله است. ریشه آن بسیار بلند است و علاوه بر این که به عمق پنج تا شش متری خاک نفوذ می‌کند، در اطراف هم پراکنده می‌شود. خارشتر در برابر سرما نیز مقاوم است. در برخی مناطق مانند بلوچستان غذای شتر است. گوبند عرق خارشتر برای رفع سنگ کلیه مفید است.

اسکنبیل

«اسکنبیل» درختچه‌ای است که در شن‌زارهای خشک و کم‌آب زندگی می‌کند. ارتفاع اسکنبیل معمولاً به یک تا سه متر می‌رسد. ریشه درختچه اسکنبیل در طول زندگی دائماً منشعب می‌شود و انشعاب‌های جدید تولید می‌کند. به این ترتیب پس از مدتی حجم ریشه این گیاه تا ۱۰ برابر بخش هوایی می‌رسد. ریشه بزرگ این گیاه، علاوه بر این که به جذب آب در شن‌زارهای کم‌آب کمک می‌کند، سبب می‌شود که گیاه در خاک بسیار استوار باشد و در برابر بادهای تند و نیرومند ریشه‌کن نشود. برگ‌های اسکنبیل باریک و کشیده‌اند تا گیاه در مقابل کمبود رطوبت و خشک‌سالی‌ها مقاومت کند.

درختچه تاغ

درختچه «تاغ» با آب و هوای خشک و شوری خاک‌های بیابانی ایران سازگار است. تاغ باعث جلوگیری از حرکت شن‌های روان و تثبیت شن‌های روان بیابانی می‌شود. تاغ رطوبت خاک را حفظ می‌کند و سبب رشد و نمو گیاهان دیگر در بیابان می‌شود. بنابراین اگر می‌خواهیم در کویر منطقه‌ای پردرخت ایجاد کنیم، یکی از راه‌های طبیعی، کاشت درختچه تاغ است.

گون

گون بوته‌ای چندساله است که ارتفاع آن تا ۷۵ سانتی‌متر می‌رسد. این گیاه در برابر خشکی و شوری مقاوم است. اگر چه بسیاری از گون‌ها سمی هستند و باعث مسمومیت گاوها و گوسفندان می‌شوند، اما از ریشه گون ماده «کتیرا» می‌گیرند. کتیرا در صنایع داروسازی و در ساختن کرم‌ها و ژل‌ها کاربرد دارد.

گز روغنی

گیاهان بیابانی ریشه بسیار بزرگ و دراز دارند که زیرزمین گسترده شده است و می‌تواند کمترین مقدار آب را از زمین جذب کند. «گز روغنی» که به صورت تک درخت در بیابان‌های خشک بلوچستان و هرمزگان می‌روید و دانه‌های آن خوردنی است، ریشه‌های خاصی دارد که می‌تواند آب اندکی را که در میان لایه‌های زمین گیر افتاده است، جذب کند. روغن این گیاه بسیار گران‌بهاست. بذر گز روغنی مصرف آجیلی دارد و روغن آن به علت پایداری طولانی در مقابل فشار در صنایع، به ویژه صنایع ساعت‌سازی، آرایشی و بهداشتی و فضای کاربردی دارد.